

Marko Medved, *Riječka Crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Riječka nadbiskupija – Državni arhiv u Pazinu, 2015., 751 str.

Prikaz povijesti Riječke biskupije u turbulentnom međuratnom razdoblju iz pera povjesničara mlade generacije dr. sc. Marka Medveda prvo je djelo koje sustavno obrađuje probleme jedne višenacionalne biskupije koristeći pritom suvremena metodološka dostignuća i vjerno slijedeći izvore. Autor donosi pregled djelovanja biskupa i crkvenih upravitelja, a naročitu pažnju posvećuje njihovu odnosu prema političkim i nacionalnim pitanjima. U rasvjetljavanju te problematike, za razliku od nekad i ideološki motiviranih povijesnih prikaza Riječke biskupije u tom razdoblju, autor prikazuje djelovanje njezinih *pastira* kroz prizmu pastoralnih aktivnosti koje su provodili u upravljanju dodijeljenim im područjem. Možda se prečesto u našoj historiografiji djelovanje crkvenih velikodostojnika i klera gledalo samo kroz jednu dimenziju, najčešće kroz odnos prema nacionalnom pitanju, ili političkoj aktivnosti, što je pružalo samo djelomičnu, nekad i iskrivljenu sliku, dok je pastoralno, liturgijsko ili karitativno djelovanje stavljano u drugi plan. Vidljivo je, primjerice u pitanju liturgijskog jezika i jezika propovijedanja, da autor tom problemu pristupa trezveno i bez ideoloških mistifikacija, jasno odjeljujući probleme liturgijske naravi (jezik u liturgiji) od političkih upliva u vjerska pitanja, kojima su, na štetu pastora, u određenoj mjeri podlegli i riječki biskupi (jezik propovijedi i kateheze).

Rad je podijeljen na pet poglavlja – uvodno, u kojem autor obrađuje prošlost riječke župe do 1918. te još četiri poglavlja u kojima opisuje okolnosti u kojima se našla riječka Crkva od razdoblja kraja I. svjetskog rata pa do odlaska biskupa Antonija Santina s riječke na tršćansku katedru i početka II. svjetskog rata. Na kraju svakoga poglavlja nalazi se zaključak.

Uvodno je poglavlje, kao što smo već napomenuli, prikaz povijesti riječke župe do 1918. godine. Autor spominje još uvijek otvoreno pitanje je li Tarsatika bila biskupija, a potom upoznaje čitatelja s teritorijalnom pripadnošću grada – Rijeka pripada Pulskoj biskupiji do 1787. kada ulazi u sastav Modruške biskupije. U gradu djeluje Zborni kaptol kojemu je na čelu arhiđakon koji je u 19. stoljeću naslovni mitronosni opat opatije sv. Jakova u Opatiji. Važnu su ulogu u crkvenom životu ranonovovjekovne Rijeke imali redovnici, prije svega augustinci, koji su u gradu djelovali od 1315. do 1788., i isusovci koji su od svoga dolaska 1627. do ukinuća reda 1783. »obilježili grad u vjerskom kulturnom, intelektualnom, arhitektonskom i umjetničkom smislu«. U Rijeci su prisutni i kapucini, koji dolaze 1610., te benediktinke od 1663. godine. Pitanju jezika u liturgiji i propovijedi u riječkoj župi autor je, kao problemu koji će u međuratnom razdoblju od liturgijskog postati politički, posvetio više pažnje. Očigledno da riječka *Assunta* u liturgiji koristi staroslavenski jezik. Godine 1593. pulski ordinarij Claudio Sozomeno zabranjuje uporabu glagoljice u duhu Tridentuskog koncila koji teži unitarizmu (pokrajinska sinoda u Udinama 1596. ukida akvilejski obred), no ta odluka nije u potpunosti zaživjela.

Prvo je poglavlje naslovljeno »Crkvene prilike u Rijeci na kraju Prvoga svjetskog rata« (str. 57 – 105). Autor razmatra položaj klera i redovničkih zajednica u Rijeci u 19. stoljeću, kada i Rijeku, kao i druga mjesta u Europi, obilježavaju suprotstavljanja između katolika, liberala i socijalista. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće razvija se katolički pokret koji je laicima želio posvijestiti njihovu ulogu u životu Crkve. Uporište je Pokreta u Rijeci bilo u kapucinskom samostanu gdje redovnici pokreću *Kuću dobre štampe*, tiskaru *Miriam*, izdaju *Riječke novine* i dvojezični list *Il Quarnaro*. U političkom životu grada primat uzima pitanje državne pripadnosti negdašnjega *corpusa separatuma*. Pastoral u gradu nije na zavidnoj razini, a glavni je problem nedostatak bogoslužnog prostora izvan središta grada. Župnik je Ivan Kukanić, na tome mjestu još od kraja 19. stoljeća, jedan od najobrazovanijih i najznamenitijih svećenika grada Rijeke. Od značajnih svećenika koji su djelovali u tom razdoblju autor spominje L. M. Torcolettija i Augustina Juretića, koji su osim u pastoralnom djelovanju bili aktivni i u političkom životu.

Drugo poglavlje, naslovljeno »Katolička Crkva i D'Annunzijeva okupacija Rijeke: apostolski administrator Celso Costantini (1920.–1922.) priprema crkveno osamostaljenje«, započinje autorovim prikazom stanja Crkve nakon I. svjetskog rata i rješavanja *Rimskog pitanja* jer će okolnosti u kojima se našla sveopća Crkva, kao i odnosi Crkve i Države odrediti djelovanje riječkih apostolskih administratora i kasnije biskupa. Nakon toga, autor kreće na prikaz djelovanja apostolskoga vizitatora Valentina Live koji svoju misiju u Rijeci obavlja od 16. svibnja do 20. srpnja 1919., a nakon toga u Rijeku dolazi u više navrata kao apostolski izaslanik Konzistorijalne kongregacije za posebna pitanja. Valentino Liva u svojim se bilješkama pohvalno izražava o riječkom kleru, no nekim svećenicima zamjera uplitanje u politiku (Luigi Maria Torcoletti i Augustin Juranić), dok će župniku Ivanu Kukaniću prigovoriti lošu pastoralnu skrb i odveć birokratsko vođenje župe. Svojim je djelovanjem u Rijeci mons. Liva promicao sveopći, katolički, pogled zbog čega je dolazio u sukob s vlastima koje su Crkvu i vjeru iskorištavale u političkim pitanjima. Za njegovu se djelovanja zbio skandalozan blagoslov D'Annunzijeva bodeža. Naime, dominikanac Reginaldo Giuliani u akademskoj je crkvi sv. Vida 20. siječnja 1920. u nazočnosti gradskih vlasti blagoslovio bodež koji je predan D'Annunziju. Taj je čin izazvao sablazan u crkvenim i svjetovnim krugovima, a o. Giulianija stigla je kazna *suspensio a divinis* te je ubrzo bio primoran napustiti Rijeku. Takav je razvoj događaja, napominje M. Medved, kod vlasti i dijela talijanskog klera predvođenim L. M. Torcolettijem izazvao ogorčenje, a za disciplinske mjere koje je Sveta Stolica poduzela protiv navedenog redovnika optužili su ni više ni manje nego apostolskog izaslanika mons. Valentina Livu. Talijanski su nacionalisti krivicu za »krivo informiranje« svalili na leđa župnika Ivana Kukanića, a oveća je grupa ljudi provalila u župnikov stan, porazbacala predmete i otela ključeve župne crkve. Autor skreće pozornost na mitologizaciju toga događaja. Dok se u tridesetim i početkom četrdesetih godina zaboravlja oštra reakcija Sv. Stolice i povlačenje kapelana zbog srdačnijih odnosa Crkve i države nakon Lateranskih ugovora, Viktor Novak će u tom činu vidjeti odobrenje crkvene hijerarhije, a Reginalda Giulianija će zamijeniti apostolskim administratorom Celsom Costantinijem, što je, naravno, daleko od istine.

Celso Constantini središnja je ličnost u crkvenoj povijesti Rijeke početkom dvadesetih godina. Prema D'Annunziju nastavlja politiku svoga prethodnika. Uoči prvih slobodnih izbora zagovara koaliciju katolika i aneksionista, zbog jamstava koje je dobio da će se realizirati već doneseni zakoni o financiranju novih riječkih crkvenih struktura. No, nakon pobjede autonomaša javno istupa u korist uspostave Zanelline vlasti i priznavanja legitimnih pobjednika izbora. Constantini se u pogledu uspostave crkvenih struktura nastavlja na radnje koje je poduzeo njegov prethodnik Valentino Liva – odredio je župe koje valja ustanoviti, odabrao lokacije za izgradnju župnih crkava i pripremio dekrete o imenovanju novih župnih upravitelja. Uspio je od gradskih vlasti ishoditi institucionalnu potporu – početkom prosinaca 1920. i u travnju 1921. donose se dva zakona koji uređuju gradnju župnih crkava i financiranje župnika novouspostavljenih župa te financiranje središnjih biskupijskih struktura. Za sjedište Biskupije Celso Costantini od gradskih vlasti dobiva Vilu Vraniczany. Središnja pastoralna briga apostolskog administratora mons. Celsa Constantinija, napominje autor, bila je normalizacija vjerskog života. Odmah po dolasku uspostavlja župničku vlast Ivana Kukanića. U kapucinskom je samostanu naišao na složenije probleme – uz »nacionalni problem« aktualan je bio i skandal oko napuštanja samostana šest modernistički nastrojenih redovnika, pa dok je u samostan doveo dva talijanska redovnika, od kojih mu je jedan bio tajnik s namjerom da će upravo zbog nazočnosti talijanskih redovnika vlasti tolerirati i hrvatske redovnike, zbog drugog razloga zauzeo se za priključenje riječkog samostana Mletačkoj provinciji. Najsloženije pitanje s kojim se apostolski administrator susreo bilo je, upozorava Marko Medved, pitanje jezika u liturgiji. Nalaže uporabu latinskog jezika u liturgiji čime izaziva negodovanje hrvatskog dijela klera, posebice župnika Ivana Kukanića. No, istodobno se zalaže za jezičnu slobodu u propovijedi jer »vjera je katolička što znači univerzalna i ona istom ljubavlju sabire sve ljude bez nacionalnih i stranačkih razlika«. Celso Costantini 1922. biva imenovan apostolskim izaslanikom u Kini i odlazi iz Rijeke.

Treće je poglavlje autor naslovio »Isidoro Sain (1922.–1932.): uspostava Riječke biskupije i njezin prvi biskup« (283–478). Isidoro Sain najmanje je poznat historiografiji. Dok je C. Costantini ostao upamćen po misionarskom radu, a A. Santin nakon II. svjetskog rata postao *mal-aimè* historiografije, o Sainu se mogla naći tek pokoja natuknica te je bio gotovo posve nepoznat crkvenoj i svjetovnoj historiografiji. Upravo je Marko Medved u nekoliko radova približio djelovanje prvoga riječkog biskupa domaćoj stručnoj javnosti. Mons. Sain za svoga je upravljanja Riječkom biskupijom svjedočio dvama važnim povijesnim događajima – aneksiji Rijeke Kraljevini Italiji 1924. i potpisivanju Lateranskih ugovora 1929., koji su uvjetovali riječku crkvenu povijest. Riječka je biskupija ustanovljena 1925., a 1926. Isidoro Sain ustoličen je za biskupa. U stvaranju pastoralnih struktura slijedi nacрте svojih prethodnika, osniva nove župe (četiri nove, uz dvije postojeće u gradu i pet u dijecezi), zauzima se kod vlasti za izgradnju novih crkava, otkupljuje zgrade i osniva sjemenište. U pastoralnom je djelovanju pokazao manje senzibiliteta od prethodnika, posebice u jezičnom pitanju, što je vidljivo u nacionalnom sastavu kanonika i izboru župnika u novoosnovanim župama. Sve će to navesti autora da u prosudbi pastoralnog djelovanja prvog riječkog ordinarija naglasi da »Sain nije pokazao proročki odmak od državne ideologije koju je režim

promicao, kao ni od talijanskog nacionalizma koji je remetio stoljetne ravnoteže – osobito u jezičnom pogledu – višenacionalnih sredina kao što je bila Rijeka«. Nakon Sainove smrti apostolskim administratorom biva imenovan Carlo Mecchia. Dovršio je izgradnju župne crkve na Kozali, a u jezičnom i nacionalnom pitanju bio je umjeren.

Četvrto, i posljednje, poglavlje ove opsežne studije o začetcima i »porodajnim mukama« Riječke biskupije nosi naslov »Biskup Antonio Santin (1933.–1938.): napetosti u višenacionalnoj dijecezi za vrijeme talijanskog društvenog konsenzusa« (485–673). Autor će započeti pregledom literature o biskupu Santinu. Stavovi su povjesničara o njegovu djelovanju podijeljeni. Jugoslavenska historiografija, slijedeći Lava Čermelja, o njemu će imati negativno mišljenje, što će dijelom preuzeti i slovenska i hrvatska historiografija, a podjele oko ocjene njegova djelovanja javljaju se i u talijanskoj historiografiji. Dok je s jedne strane učvrstio dijecezanske strukture, organizirao pastoral radništva, zauzeo se za izražavanje solidarnosti s kršćanima u Rusiji, Meksiku i Španjolskoj, s druge strane, za njegova se episkopata zaoštavaju odnosi između biskupa i hrvatskog i slovenskog klera i vjernika. Zauzimao se za »latinizaciju« liturgije, smatrajući da su prethodne navade (npr. šćavet) zlorabom. Zauzimanje za isključivo latinsku liturgiju, tumači autor, nije plod samo njegovih eklezioloških stavova, već se u tome vodio i političkim razlozima (npr. da staroslavenska liturgija vrijeđa civilne vlasti). No, sam biskup isključivo latinski jezik u liturgiji vidi kao oruđe protiv maksimalističkih težnji svjetovnih vlasti koje su iz Crkve htjele u potpunosti izbaciti slavenske jezike. Autor navodi primjere gdje se biskup usprotivio pokušajima talijanizacije kateheze djece, kao i to da je, za razliku od prethodnika Saina kojemu je to čak bilo naloženo od Svete Stolice, u zaleđu biskupije propovijedao dvojezično, no, istodobno napominje da je »teško utvrditi ovisnost između uvođenja latinskog liturgijskog jezika s jedne, i bolje i jače obrane prava na slavensku propovijed s druge strane«.

Studija dr. sc. Marka Medveda *Riječka Crkva u razdoblju fašizma. Nastanak biskupije i prvi talijanski upravitelji* iscrpan je prikaz u kojem su djelovali riječki apostolski izaslanici i administratori, a potom i riječki biskupi u međuratnom razdoblju. Autor pitanju pristupa *sine ira et studio* nastojeći da ne glorificira ni demonizira odluke i stavove riječkih crkvenih upravitelja, kako je to činila angažirana historiografija. Njihovo djelovanje promatra u kontekstu općeg stanja Crkve u Italiji prije i nakon Lateranskih ugovora. Djelo je metodološki uzorno, s jasno strukturiranom podjelom na poglavlja i potpoglavlja što čitatelju omogućuje lakše praćenje teksta. Autor u »Uvodnoj riječi« naglašava potrebu proučavanja života i vjere običnog puka na tragu škole *Annales*. Nadamo se da će nam u budućnosti, a upravo na temelju izvrsnosti ove studije, autor približiti i te aspekte riječke Crkve u turbulentnom međuratnom razdoblju.

Marino Martinčević